

MISCELLANEA

Jarosław Ościłowski

MIECZ WCZESNOŚREDNIOWIECZNY Z OKOLIC SZTUMU

Słowa kluczowe: broń biała, muzealnictwo, wczesne średniowiecze, miecze, Sztum, Prusy krzyżackie

Schlüsselwörter: Blankwaffe, Museologie, Frühmittelalter, Schwerter, Stuhm, Deutschordensstaat

Keywords: melee weapon, museology, Early Middle Ages, Swords, Sztum (formerly Stuhm), State of the Teutonic Order in Prussia

W zbiorach Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie znajduje się miecz (inw. 173 MWP) pochodzący z okolic Sztumu. Miecz ten waży 0,76 kg i mierzy 86,4 cm. Jego głownia liczy 72 cm, ma 5 cm szerokości u zastawy i 3,3 cm na wysokości zakończenia zbrocza. Szerokość strudziny wynosi przy jelcu 1,1 cm i zwęża się symetrycznie wraz z głownią (ryc. 1). Na jednej płaszczyźnie głowni znajduje się znak krzyża laskowanego (ryc. 2), a na drugiej litera S w pojedynczym otoku (ryc. 3). Głownia musiała być naprawiana na co wskazuje ślad złamania. Ze względu na węższe zbrocze należy ona do typu Xa wg klasyfikacji Ewarta Oakeshotta¹ (dalej E.O.). Rękojeść miecza o długości 14,4 cm, składa się z jelca, trzpienia wspólnie oprawionego oraz litej głowicy. Jelec należy do typu 1 (E.O.)², jest prosty o długości 13,4 cm, wysokości i grubości 1,1 cm, jego ramiona zwężają się nieznacznie ku końcom. Trzpień ma długość 10,2 cm. Oprawa rękojeści została zrekonstruowana w czasach współczesnych za pomocą sznurka, który owinięto spiralnie (ryc. 4). Głowica w kształcie soczewki należy do typu alfa, odmiany 3 wg Andrzeja Nadolskiego (dalej A.N.)³ lub typu A (wg E.O.)⁴, jej górna część jest uwypuklona, a dolna tworzy rodzaj trapezu o bokach rozchodzących się ku górze. Jej szerokość wynosi 5,9 cm, wysokość 3,1 cm, a grubość 1,9 cm. Chronologię zabytku wstępnie określo-

¹ E. Oakeshott, *The Records of the Medieval Sword*, Woodbridge 1991, s. 36.

² E. Oakeshott, *The Sword in the Age of Chivalry*, Woodbridge 1964, s. 113.

³ A. Nadolski, *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII w.*, Łódź 1954, ss. 27–28.

⁴ E. Oakeshott, op. cit., s. 93.

no na XII–XIII wiek. Według klasyfikacji Alfreda Geibiga rękojeść miecza należy przyporządkować do typu kombinacyjnego 15/II, który datowany jest na XII wiek (por. ryc. 4)⁵. Natomiast głównie do typu 7, datowanego na 1 połowę XII wieku⁶.

Głównie typu Xa wg klasyfikacji E.O. reprezentują zbliżony typ do X i XI–XIa, posiadają jak one długie zbrocze, węższe od typu X i jednak nie tak wąskie jak w typie XI i XIa⁷. Miecze typu Xa podobnie jak typu X pojawiły się około 1000 roku⁸. Okazy o takich głowniach, jelicach prostych, krzyżowych, w przekroju również prostych lub czworokątnych, typu 1 i 3 (E.O.)⁹, oraz głowicach typu A i B (E.O.) lub typu alfa (A.N.)¹⁰, reprezentuje kilkadziesiąt okazów, głównie z Europy środkowo-wschodniej i Wielkiej Brytanii (por. tabela I). Miecze te datowane są od połowy X do połowy XIII wieku, najczęściej jednak na XI–XII wiek. Większość z nich ma jednak głównie dłuższe, przekraczające 80 cm. Najbliższe pod względem wymiarów wydają się miecze z kolekcji muzealnej w Malborku i w Trawniku z terenu Bośni i Hercegowiny, a także okazy z Niemiec z okolic Passau i Wassertrüdingen (por. tabela I). Miecz z nieznannej miejscowości, przechowywany w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku (ryc. 5)¹¹ datowany na koniec XI lub początek XII wieku. Od okazu z okolic Sztumu jest dłuższy o 1 cm. Jelec jest prosty i krótszy o 1,7 cm, więc zaliczony został do typu 3 (E.O.). Pomimo to jego grubość nie jest jednolita na całej długości, lecz zwęża się ku końcom jak w typie 1 (ryc. 6). Lita głowica jest kształtu siodełkowatego o nieznacznie uwypuklonej górnej krawędzi, choć wyraźnie różni się od opisywanego okazu, jest zaliczana do tego samego typu – A (E.O.). Jest od niego szersza o 1,5 cm, wyższa o 0,9 cm i grubsza o 0,5 cm (ryc. 7a–b)¹². Miecz ten ma również te same znaki na głowni co miecz z okolic Sztumu. Znak krzyża równoramiennego, laskowanego, na jednej płaszczyźnie głowni (ryc. 8), natomiast na drugiej płaszczyźnie zeszlifowany znak odcinka koła z literą

⁵ A. Geibig, *Beiträge zur morphologischen Entwicklung des Schwertes im Mittelalter*, Offa Bücher, Bd. 71, Neumünster 1991, ss. 66–67 [tabl. 16].

⁶ Ibidem, s. 151, 153 [tabl. 39–40].

⁷ E. Oakeshott, *The Records of the Medieval Sword*, ss. 22–63.

⁸ Ibidem, s. 36.

⁹ E. Oakeshott, *The Sword in the Age of Chivalry*, ss. 113–114.

¹⁰ Do analizy porównawczej postanowiłem wykorzystać również miecze zaopatrzone w głowice typu B (EO) lub typu alfa odmiany 2 (wg A. Nadolskiego) ze względu na podobieństwo do okazów soczewkowatych, typu A. Wymiarami jak i proporcjami częściej odpowiadają one okazowi z okolic Sztumu, w przeciwieństwie do części głowic typu A (typu alfa, odmiany 1 wg A. Nadolskiego), o dużych rozmiarach i najczęściej pustych w środku, por. A. Nadolski, op. cit., s. 27–28; E. Oakeshott, op. cit., s. 93.

¹¹ Miecz opublikowany został przez M. Głoska (*Próba analizy znaków na mieczach średniowiecznych ze zbiorów polskich pod kątem ich rodzimego pochodzenia*, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej, nr 21 (2), 1973, s. 330; idem, *Miecze środkowoeuropejskie z X–XV w.*, Warszawa 1984, ss. 57, 166–167 [kat. 362, tabl. XV] jako typ XI, E, 3 (EO)); a następnie przez R. A. Chodyńskiego (*Wczesnośredniowieczny miecz ze znakiem krzyża laskowanego z kolekcji Muzeum Zamkowego w Malborku*, w: *Non sensitis gladius. Studia ofiarowane Marianowi Głowskiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. O. Ławrynowicz, J. Maik, P. A. Nowakowski, Łódź 2011, s. 101–112).

¹² R. A. Chodyński, op. cit., ss. 101–112.

przypominającą S wewnątrz¹³. Miecz z Zavičajnom Muzeju w Travniku (ZMT inv. 182) datowany jest na lata 1050–1150. Od opisywanego okazu z okolic Sztumu jest o 2,6 cm dłuższy, głownia o 4,9 cm. Głowica ze względu na mniej wypukły spód względem górnej krawędzi zaliczana jest do typu B (E.O.) jest o 0,4 cm szersza, 0,6 wyższa i 1 cm grubsza. Jelec typu 1 (E.O.) jest dłuższy o 3,6 cm¹⁴. Miecz z okolic Pasawy jest dłuższy o 3,6 cm, głownia o 0,7 cm, nieco większa głowica należy do typu A₁, jelec zaliczony do typu 1 jest prawie dwukrotnie dłuższy. Jego chronologię można określić na 2 poł. XI–pocz. XIII wieku¹⁵. Miecz z okolic Wassertrüdingen jest dłuższy o 8,1 cm, głownia o 9,3 cm. Nieco mniejsza głowica należy do typu B, jelec typu 1 (E.O.) jest dłuższy 9 cm. Chronologię miecza określić można na schyłek XI – początek XIII wieku¹⁶. Jak wynika z analizy miecze te datowane są od połowy XI do początków XIII wieku.

Głowica miecza z okolic Sztumu ze względu na proporcje przypomina również głownie miecza przechowywanego w Muzeum w Leeds, na podstawie którego Ewart Oakeshott wydzielił typ XIa, różni je w zasadzie tylko nieznacznie węższe zboczce miecza angielskiego. Jego głownia mierzy 73,8 cm, a chronologia określona została dość wąsko na okres między 1100 a 1125 rokiem¹⁷. Głowice typu Xa są również bardzo zbliżone do głowni typu X, tj. zaopatrzonych w szersze zboczce. Miecze tego typu o długości około 90 cm, z prostymi jelicami i głowicami typu alfa (A.N.) znalezione w strefie pogranicza polsko-pruskiego, głównie na cmentarzyskach w Dąbku, Grzebsku (oba pow. Mława), Pokrzywnicy Wielkiej, grób nr 6 (pow. Nidzica), w okolicach Żuromina, a także w Wężynie pod Elblągiem datowane są XI–XII wiek (por. tabela II).

W świetle analizy miecze z głowniami typu X, Xa i XIa o podobnych cechach i zbliżonych wymiarach do okazu z okolic Sztumu datowane są najczęściej od połowy XI do końca XII wieku.

Jak już wspomniano miecz z okolic Sztumu posiada na obu płaszczyznach głowni ornament: w postaci litery S w kółku na jednej płaszczyźnie (por. ryc. 3) i krzyża równoramiennego, laskowanego (cross potent) na drugiej płaszczyźnie (por. ryc. 2). Jedynym znanym mi mieczem o identycznych znakach i niemal identycznych parametrach jest wyżej wspomniany okaz pochodzący z nieznaney

¹³ Literę S i odcinek koła stwierdzono po badaniach promieniami rentgenowskimi w 2010 r., R. A. Chođnyński, (op. cit., s. 102).

¹⁴ M. Sijarić, *Mačevi 10. – 15. Stoljeća iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 2004, ss. 32–35 [tabl. III, ryc. 3,3a,3b], 98.

¹⁵ por. tabela I, poz. 10 oraz przypis.

¹⁶ por. tabela I, poz. 16 oraz przypis.

¹⁷ Miecz (inv. IX.1082) pochodzi ze zbiorów prywatnych, znajduje się na wystawie D'Acree Edward w Royal Armouries w Museum Leeds, por. E. Oakeshott, *The Records of the Medieval Sword*, s. 63. W świetle innych informacji miecz ten mierzy 96,5 cm a jego głownia 80,5 cm. por. collections.royalarmouries.org/object/rac-object-140.html

miejsowości, a przechowywany w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku¹⁸. Znaki w kształcie krzyża laskowanego i litery S pojawiają się także na mieczach, innych typów. Na mieczu z kolekcji Odescalchi obok znaku krzyża laskowanego ustawionego pod kątem 45° do osi głównej, wykonana jest litera S. Jednak w tym przypadku oba te znaki obwiedzione są kołem. Na drugim mieczu z kolekcji Odescalchi, na którym występuje znak krzyża laskowanego, a litera S jest odwrócona lustrzanie o 180°. ¹⁹ Krzyż tego typu i litera S występują również na mieczu z Poznania, znalezionym przy kopaniu fundamentów Sądu Apelacyjnego. Miecz ma na jednym płazie głównej znak krzyża laskowanego, obwiedziony podwójnym kołem i obok połączony z kołem drugi znak krzyża laskowanego. Na drugiej stronie głównej znajduje się litera S w podwójnym kole, z którego wychodzą dwie linie zakończone spiralami, pomiędzy którymi jest kopułka z krzyżem na wierzchu. Znaki wykonane są złotym metalem. Miecz należy do typu XII, I (E.O.), jelec nie zachował się, a chronologię okazu określono na XIII wiek²⁰. Podobne znaki, wśród kilku innych, posiada miecz wyłowiony w Wisły na wysokości Gniewu. Na głównej widoczne są wycinane znaki, wypełnione metalem nieżelaznym: S w podwójnym okręgu, dwa krzyże rozwidłone, krzyż zdwojony (cross crosslet) w pojedynczym okręgu, litery A, R oraz częściowo zachowany krzyż kawalerski z laskowaniem w podwójnym okręgu²¹. Na drugim płazie widnieje znowu krzyż kawalerski z laskowaniem w pojedynczym okręgu, dwa krzyże rozwidłone, rozeta sześciopłatkowa, litery H, E oraz S w podwójnym okręgu. Miecz zaklasyfikowano do typu XIIIa, J, 2 (E.O.) i wydatowano w przybliżeniu na 1 poł. XIV wieku²². Z miejscowości Husina na Słowacji znany jest miecz typu XI?, D?, 1 (E.O.), na jednej stronie głównej znajduje się inskrypcja „MVSEMDRVS”, litera „S” w kole i krzyż laskowany również w kole, a na drugiej stronie litera „S” w kole. Zabytek wydatowany został na lata 1200–1300²³. Miecz z nieznanego miejsca przechowywany w Hungarian National Museum w Budapeszcie, zaliczony do typu XVIa?, K, 1 (E.O.) ma na jednej powierzchni głównej krzyż jerozolimski w kole, a na drugiej – częściowo zachowany krzyż

¹⁸ R. A. Chodyński, op. cit., ss. 101–112.

¹⁹ N. Carpegna, *Antiche armi dal sec. IX al sec. XVIII già collezione Odescalchi*, Roma 1969, s. 35 [195, 199]; M. Głosek, *Znaki i napisy na mieczach średniowiecznych w Polsce*, Wrocław 1973, s. 76.

²⁰ M. Głosek, op. cit., s. 34 [tabl. IX, ryc. 2], ss. 72–73, 146 [kat. 32 – Poznań II, tabl. IX.2]; idem, *Miecze środkowoeuropejskie z X–XV w.*, s. 161 [kat. 296, tabl. XIII]; G. Żabiński, *A Late Medieval Sword from the River Wisła near Gniew (Mewe) in Pomerelia*, Fasciculi Archaeologiae Historicae, t. XXX, 2017, s. 171.

²¹ Tj. łączący w sobie cechy krzyża kawalerskiego i laskowanego. Równie dobrze wytwórcy mogło chodzić o krzyż laskowany. Autor publikacji zaliczył krzyż do typu kawalerskiego, por. G. Żabiński, op. cit., s. 164.

²² G. Żabiński, op. cit., ss. 164–165.

²³ Miecz przechowywany jest w Gemerské múzeum Rimavská Sobota, A. Ruttkay, *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei*, Slovenska Archeologia, vol. 23 (1), 1975, s. 136, [ryc. 2–3], s. 145 [kat. 57], s. 165 [tabl. 13–3]; idem, *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei*, Slovenska Archeologia, vol. 24 (2), 1976, s. 277 [tabl. 26–3]; M. Głosek, op. cit., s. 117, 138 [kat. 9, tabl. III, 9]; M. Aleksić, *Mediaeval Swords from Southeastern Europe. Material from 12th to 15th century*, Beograd 2007, s. 144, [kat. 8]; G. Żabiński, op. cit., s. 170.

laskowany (?) w kole, połączony linią z podwójnym „S”. Jego chronologię określono na lata 1300–1400²⁴.

Inne typy krzyży wraz z literą S umieszczone w kole lub z innymi znakami i literami występują na kilku późniejszych mieczach, z miejscowości Kalna nad Hronom z 1 połowy XIV wieku²⁵; z Nysy określony na schyłek XIII – początek XIV wieku²⁶; ze zbiorów Šarišské Muzeum w Bardejovie z 2 połowy XIV – początku XV wieku²⁷; z Národní muzeum w Pradze datowany na 1 połowę XIV wieku²⁸, oraz na dwóch mieczach z Bułgarii z Zornitsy niedaleko Warny, z 2 połowy XIV wieku – 1 połowy XV wieku²⁹ i z Vratsy z 1 połowy XIV wieku³⁰.

Krzyż laskowany lub maltański w kole w połączeniu z literą S również zapisaną w kole są charakterystycznymi motywami na głowniach szczególnie XII–XIV-wiecznych i pojawiają się na okazach z Polski, Czech, Słowacji i Bułgarii³¹. Z kolei znak krzyża laskowanego, obwiedziony kołem, występujący wraz z odwróconą (lustrzane odbicie) literą S, również obwiedzioną kołem oraz ze znakiem w kształcie kreski z trzema odgałęzzeniami ułożonymi na przemian N. Carpegna uważa za sygnaturę nie znanej bliżej pracowni niemieckiej z 2 połowy XV wieku³². W XII–XIII stuleciu na mieczach z Europy są częste krótsze lub dłuższe rzędy liter, tj. inskrypcje, które w większości są tłumaczone jako skróty o religijnym charakterze.³³

Miecze ze znakami krzyża tworzą największą grupę mieczów w zbiorach polskich i jest to jednocześnie grupa o największej rozpiętości chronologicznej i geograficznej w skali europejskiej.³⁴ Wizerunek krzyża, mniej lub bardziej stylizowanego pojawia się niezależnie, często w kole, na początku i na końcu inskrypcji,

²⁴ M. Głosek, op. cit., s. 58, 175, [kat. 474, tabl. XIX, 474]; M. Aleksic, op. cit., s. 155 [kat. 112]; G. Żabiński, op. cit., s. 172.

²⁵ Miecz wybagrowany z rzeki, przechowywany jest w Tekovské muzeum Levice (inw. 2976) zaliczony do typu XVIa, K, 5 (E.O.); por. A. Ruttikay, *Waffen und Reiterausrüstung* (1), s. 148 [kat. 66], s. 165 [tabl. 13–4]; idem, *Waffen und Reiterausrüstung* (2), s. 278, [tabl. 27–2], s. 279 [tabl. 29, 6a, 6b], M. Głosek, op. cit., s. 138 [kat. 11]; M. Aleksic, op. cit., s. 144 [kat. 10].

²⁶ Miecz należący do typu XIIIa, I₁, 1 (EO), Według legendy był świątą księżę Mikołaj II Opolski w 1497 r. na rozkaz biskupa wrocławskiego Jana IV Rotha. Miecz posiada także pochwę wykonaną z drewna i obciągniętą skórą i wytłaczaną ornamentem roślinnym (wiciowym). Prawdopodobnie pochodzi z XVI w., por. M. Głosek, *Znaki i napisy na mieczach średniowiecznych w Polsce*, s. 47 [ryc. 2, tabl. XV], s. 143 [kat. 23].

²⁷ Miecz z miejscowości nieznaną (inw. 117); należący do typu XVIa, I, 1 (EO), M. Głosek, *Miecze środkowoeuropejskie z X–XV w.*, s. 140, [kat. 34, tabl. XXXIII, fot. 4].

²⁸ Miecz z miejscowości nieznaną (inw. 13.311), typu XIIIa, K, 5 (E.O.), M. Głosek, op. cit., s. 143 [kat. 76].

²⁹ Miecz typu Z2c, XIIIa/XVIa, 1 (E.O.); III. Апостолов, *Европейски средновековни мечове в България*, Известия на Националния Военно-исторически музеи, 8, София 1988, ss. 100–102 [rys. 1/2, 3, 4]; M. Aleksic, op. cit., s. 164 [kat. 212].

³⁰ Miecz typu K, XIIIa, 1 (EO), III. Апостолов, op. cit., ss. 99–100, 102 [rys. 1/1, 2]; M. Aleksic, op. cit., s. 164 [kat. 211].

³¹ M. Aleksic, op. cit., s. 122.

³² N. Carpegna, *Antiche armi dal sec. IX al sec. XVIII già collezione Odescalchi*, Roma 1969, s. 35 [199]; M. Głosek, *Znaki i napisy na mieczach średniowiecznych w Polsce*, s. 68.

³³ M. Aleksic, op. cit., s. 121.

³⁴ M. Głosek, op. cit., s. 68.

już w IX w. razem z napisami typu ULFBERHT, później także z innymi np. INNOMINEDOMINI, a także w ramach kompleksu heraldycznego czy motywu ornamentalnego³⁵. W X wieku znak krzyża na mieczach zaczyna występować samodzielnie³⁶. Znaki krzyżów na głowniach występują jak już wspomniano często w towarzystwie innych znaków, lecz zajmują one zawsze wśród nich położenie centralne³⁷. Część znaków w kształcie krzyża należy uznać za marki miecznicze, których kształt mógł być uformowany pod wpływem pospolitej symboliki chrześcijańskiej³⁸. Miecz z głownią i jelcem stanowił prefigurację krzyża, symbolu męki Pańskiej, w imię której rycerz podejmował wyprawę krzyżową. Symbol wzmocniony „pieczęcią” krzyża na głowni służył pobożności średniowiecznej, mógł symbolicznie poświęcać broń przeciwko niewiernym³⁹. Krzyż mógł też być wybijany na mieczach jako symbol ochronny, zarówno dla uczestników wypraw krzyżowych na Bliski Wschód, jak i rejs na Litwę i Żmudź⁴⁰. A. Bruhn-Hoffmeyer sugeruje, iż miecze ze znakami krzyża umieszczonymi na głowicy, należy wiązać z zakonem krzyżackim⁴¹. Miecze z tak ozdobioną głowicą faktycznie znajdowane są na obszarze państwa zakonnego. Z wyprawami krzyżowymi na tereny bałtyjskie związane są dwa miecze, ozdobione na głowni krzyżem laskowanym w tarczy. Pierwszym jest miecz znaleziony w bagnach pod Santokiem, który był ornamentowany rycerskim orszakiem konnym krzyżowców bądź krzyżaków. Na jednej z dwóch trójkątnych tarcz zdobiących głownię znajduje się łaciński krzyż laskowany, na drugiej, położonej po drugiej stronie głowni widoczny jest obraz wspiętego lwa. Ten miecz zdaniem badaczy mógł należeć do Przemysła Ottokara II Czeskiego (1233–1278) i prawdopodobnie został mu podarowany przez Krzyżaków jako symbol jego udziału w krucjatach bałtyckich w 1255 i 1267 roku. P. Bohm przypisuje ten miecz do królewskiego udziału w kampanii pierwszej⁴², natomiast M. Głosek twierdzi, że miecz został wykonany po 1267 roku.⁴³ Wyobrażenia hełmów garnckowych przed-

³⁵ M. Głosek, op. cit., ss. 45–46, 67–83; idem, *Miecze środkowoeuropejskie z X–XV w.*, ss. 54–62, 82, 84; M. Aleksic, op. cit., s. 122; T. Wagner, J. Worley, A. Holst Blennow, G. Beckholmen, +INNOMINEDOMINI+. *Medieval Christian invocation inscriptions on sword blades*, Waffnen- und Kostümkunde, Bd. 51(1), 2009, ss. 11–52; J. Worley, T. Wagner, *How to make swords talk: an interdisciplinary approach to understanding medieval swords and their inscriptions*, Waffnen- und Kostümkunde, Bd. 55(2), 2013, ss. 113–132.

³⁶ M. Głosek, *Znaki i napisy na mieczach średniowiecznych w Polsce*, s. 68.

³⁷ Ibidem, s. 68.

³⁸ Idem, *Miecze środkowoeuropejskie z X–XV w.*, s. 60.

³⁹ R. A. Chodyński, op. cit., s. 106; A. Michalak, „From Every Side Armed with a Cross Sign”. *A Crusader's Sword from the Collection of the Hungarian National Museum in Budapest*, w: *Militaria Mediaevalia in Central and South Eastern Europe*. Sibiu, Conference papers, Studia Universitatis Cibiniensis, Series Historica, vol. 8. Supplementum 1, 2011, s. 60.

⁴⁰ R. A. Chodyński, op. cit., s. 106.

⁴¹ A. Bruhn-Hoffmeyer, *Middelalderens tveaeggede svaerd*, T. 1 København 1954, s. 190 (streszczenie angielskie); M. Głosek, *Znaki i napisy na mieczach średniowiecznych w Polsce*, s. 67.

⁴² P. Bohm, *König Ottokars Schwert*, Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. Neue Folge, Bd. 8, 1924, ss. 41–46.

⁴³ M. Głosek, op. cit., ss. 56–57; idem, *Miecze środkowoeuropejskie z X–XV w.*, ss. 79–81.

stawione na powierzchni głównej pochodzą jednak najwcześniej z lat 90-tych XIII wieku⁴⁴. Drugi miecz z kolekcji Deutsches Historisches Museum ma znowu dwie trójkątne, heraldyczne tarcze, po jednej na każdej stronie głównej. Na jednej tarczy ponownie znajduje się lew, a na drugiej krzyż laskowany. Program ornamentacyjny miecza skłonił M. Głoska do połączenia tego okazji z Janem Luksemburczykiem Czeskim (1296–1346) i jego udziałem w krucjatach prowadzonych przez Krzyżaków przeciwko pogańskim Litwinom w latach 1328/1329, 1336 i znowu w 1345⁴⁵.

Litera „S” może być zarówno skrótem nazwiska miecznika, indywidualnym znakiem wytwórcy lub warsztatu, w którym miecz ten powstał⁴⁶. W późniejszym okresie nożownicy cechowali swoje wyroby podobnymi znakami. I tak Wawrzyniec Tarnowski, nożownik krakowski, notowany w 1576 roku, cechuje swoje wyroby za pomocą znaku w kształcie litery S, podobnie za pomocą przecinka, litery S i kropki swoje produkty znakuje Szymon Gładysz w I połowie XVII wieku⁴⁷. Litery na mieczach mogą też oznaczać pierwsze litery miast, w których je wyprodukowano⁴⁸. I wreszcie litera „S” może być zwykłym skrótem dewocyjnym oznaczającym „Salvator” lub „Sanctus”⁴⁹. Do tej ostatniej teorii Mariana Głoska przychylił się Romuald Antoni Chodyński⁵⁰, a podobnego zdania był także Grzegorz Żabiński⁵¹. Wydaje się, że ostatnia interpretacja lepiej pasuje do ornamentacji omawianego miecza.

Miecze posiadające znaki krzyża laskowanego i literę S najczęściej pochodzą z czasów późnego średniowiecza. Z kolei poszczególne elementy miecza z okolic Sztumu, tj. głownia, jelec czy głowica wskazują na powstanie okazji w okresie pomiędzy połową XI a końcem XII wieku. Co prawda niektóre zbliżone pod względem cech formalnych egzemplarze datowane są do połowy XIII wieku, ale są one nieco dłuższe. Problem w tym, że dokładnie te same symbole pojawiają się jeszcze tylko na wspomnianym mieczu z Muzeum w Malborku. Jeśli przyjąć, że pochodzi on z najbliższej okolicy, to wówczas należałoby się zastanowić czy faktycznie oba miecze nie są późniejsze i nie należy ich wiązać z państwem Zakonu Niemieckiego, które w XIII wieku zaczęło kształtować swoje struktury na terenach Pomezanii. Trudniej natomiast wyobrazić sobie, że miecze tego samego typu i ozdobione iden-

⁴⁴ por. J. Pierzak, *Średniowieczne hełmy garnckowe na ziemiach polskich na tle zachodnioeuropejskim*, Bytom 2005, ss. 210–224.

⁴⁵ H. Müller, H. Kölling, *Europäische Hieb- und Stichwaffen aus der Sammlung des Museums für Deutsche Geschichte*, Berlin 1981, s. 163, ryc. 21; M. Głosek, op. cit., ss. 79–80; A. Michalak, op. cit., s. 55.

⁴⁶ M. Głosek, *Znaki i napisy na mieczach średniowiecznych w Polsce*, s. 71; idem, *Miecze środkowoeuropejskie z X–XV w.*, ss. 60, 62–63.

⁴⁷ A. Chmiel, *Dawne wyroby nożowników krakowskich i znaki na nich*, Rocznik Krakowski, t. 2, 1899, s. 101 [poz. 2], s. 104 [poz. 37]; M. Głosek, *Znaki i napisy na mieczach średniowiecznych w Polsce*, s. 132.

⁴⁸ Ibidem, s. 71.

⁴⁹ Idem, *Miecze środkowoeuropejskie z X–XV w.*, s. 60.

⁵⁰ R. A. Chodyński, op. cit., s. 106.

⁵¹ G. Żabiński, op. cit., s. 175.

tyczną symboliką, chrześcijańską lub krucjatową mogły należeć do rycerzy, uczestniczących w wyprawach przeciw Prusom, w czasach przed powstaniem państwa zakonnego. Warto też wspomnieć, że wśród symboli zakonu krzyżackiego oprócz lilii – symbolu dziewicy oraz chleba i koszyka przypisywanych świętej Elżbiecie, wymieniany jest właśnie krzyż laskowany⁵². Mniej prawdopodobne wydaje się, że krzyż laskowany jest symbolicznym i zminiaturyzowanym (niepełnym) przedstawieniem herbu Królestwa Jerozolimskiego⁵³, ponieważ wówczas należałoby przesunąć chronologię zabytków aż po połowę XIII wieku, kiedy znak ten przyjął Hugo de Lusignan jako symbol miasta Jerozolimy⁵⁴.

Podsumowując należy stwierdzić, że cechy formalne miecza wskazują na jego wykonanie pomiędzy połową XI a XII wiekiem, natomiast zdobienia głowni, analogie, jak i rejon znalezienia każą wziąć pod uwagę również datowanie miecza na I połowę XIII wieku⁵⁵.

INSTYTUT PÓŁNOCNY IM. WOJCIECHA KĘTRZYŃSKIEGO

⁵² M. Aleksic, op. cit., s. 118.

⁵³ Krzyż jerozolimski składa się z czterech małych krzyży greckich oraz zdecydowanie większego krzyża laskowanego pomiędzy nimi, ma symbolizować pięć świętych ran Jezusa Chrystusa, por. A. Michalak, op. cit., s. 57. Na zboczku miecza mógł się zmieścić jedynie krzyż laskowany.

⁵⁴ Hugo de Lusignan (Hugo III Cypryjski, król jerozolimski w latach 1268–1268). Krzyż jerozolimski pojawia się na pieczęci Waltera IV z Brienne około 1227 r. (bratanka i wychowanka Jana z Brienne 1170–1237, króla Jerozolimy w latach 1210–1212), a także na relikwiarzu *la cassette de Saint-Louis* z około 1236 r., por. H. Pinoteau, *La date de la cassette de Saint Louis: Été 1236?*, Cahiers d'héraldique, vol. 4, 1983, ss. 97–130; T. Woodcock, J. M. Robinson, op. cit., s. 7; A. Michalak, op. cit., ss. 57–58.

⁵⁵ Różnice czasowe pomiędzy datowaniem detali i zdobień miecza z okolic Sztumu oraz okazu z Muzeum Malborskiego każą wziąć pod uwagę również możliwość sporządzenia mieczy według dawnej manieri, w czasach znacznie późniejszych, np. pod koniec XIX w. na ponowne otwarcie Malborka, po pracach architektonicznych mających przywrócić gotycką rzeźbę zamku. Oba są w dobrym stanie i mają uzupełnioną oprawę trzpienia, co wskazuje, że były przechowywane w kolekcjach prywatnych. Być może wątpliwości te wyjaśnią w przyszłości badania metaloznawcze mieczy. W tym miejscu warto wspomnieć o pracy G. Żabiński, J. Stępiński, *A sword from Gdańsk – a technological revolution or pageant replica?*, Fasciculi Archaeologiae Historicae, t. XXVII, 2014, ss. 99–110, gdzie autorzy omówili miecz wykonany na przełomie XIX i XX w. W świetle tego przykładu okaz z okolic Sztumu to raczej oryginał.

Tabela I. Miecze z głowniami typu Xa (opr. J. Ościłowski)

Nr	Miejscowość	DC	DG	DR	TGŁ	WGŁ	TJ	DJ	Chronologia	Literatura
1	Cedynia, grób 558 (Polska)	98	84	14	B/B ₁	5,5 – 3,3–?	1	23,5	2 poł. XI–XII w.	Kucypera P., Kurasiński T., Pudło P 2009, ss.145–149, 161–162.
2	Cedynia, grób 1120 (Polska)	99	84	15	A?	8 – 3,7 – ?	1	19,5	2 poł. XI–XII w.	Kucypera P., Kurasiński T., Pudło P 2009, ss.149–151, 160.
3	Dorohobuż (Ukraina)	94,3	80,5	13,8	B	5,3 – 4 – 2,7	–	brak	XII–XIII w.	Liwoch R. 2008, ss. 41–42 [ryc. 1–2], 50 [kat. 2] ⁵⁶ .
4	Gunzenhausen – okolica (Niemcy)	90,7 zach.	75 zach.	15,7	B(w.)	4,8–5,9 – 1,1	1	21,4	2 poł. XI–1 poł. XIII w. ⁵⁷	Geibig A. 1991, ss. 17–18 [kat. 15, ryc. 11].
5	Koninko (Polska)	ok. 102	87	14,8	A	6,2 – 3,4 –	3	12,9	2 poł. XI w.	Stepnik T., Kucypera P., Pudło P., Rybka K. 2014, ss. 143–159.
6	Kupa – okolica Karlovac (Chorwacja)	81,4 zach.	68 zach.	13,4	A	8,4–3,4–4,6	1	17	2 poł. XI w. – 1 poł. XII w.	Demo Ž. 1984, ss. 220–221, [42, tabl. 5–1, 6]; <i>Kolomanov put</i> 2003, ss. 163–164 [kat. 19]; Aleksić M. 2007, s. 177 [kat. 342, tabl. 11–1].
7	Ludwigschafen, z rzeki Ren (Niemcy)	98,7	84,8	13,9	B	5,3–3,2–2,7	3	13,3	poł. X–2 poł. XI w. ⁵⁸	Geibig A. 1991, ss. 109–110 [kat. 101, ryc. 89]

⁵⁶ W literaturze głownia miecza określona została jako typ XI, jednak zbocznie nie jest tak wąskie jak w tym typie i bardziej odpowiada głowniom typu Xa.

⁵⁷ Typ kombinacyjny rękojeści 18 określony został na XII – 1 połowę XIII w. natomiast typ głowni jako 6, 10 oder 11 co wskazuje na możliwość powstania od 2 poł. XI do końca XII w. por. A. Geibig, 1991, s. 151, 153 [tabl. 39–40]. Przy założeniu że głowica nie powinna być starsza od miecza – czas powstania miecza należy określić na 2 połowę XI – 1 poł. XIII w.

⁵⁸ Typ kombinacyjny rękojeści 15/III określony został na połowę X w. – 2. poł. XII w. natomiast typ głowni jako 5 z poł. X–2 poł. XI w., por. A. Geibig, 1991, s. 151, 153 [tabl. 39–40]. Przy założeniu, że głowica nie powinna być starsza od miecza – czas powstania miecza należy określić na połowę X – 2 poł. XI w.

Nr	Miejscowość	DC	DG	DR	TGŁ	WGŁ	TJ	DJ	Chronologia	Literatura
8	Metten (Niemcy)	88,5 zach.	73,7 zach.	14,6	A	8,7–4,1–5,0	1	23,5	2 poł. XI–pocz. XIII w. ⁵⁹	Geibig A. 1991, ss. 27–28 [kat. 24, ryc. 16].
9	Namysłów (Polska)	103	89	14	A	7,5–3,5–	3	16	XII w.	Nadolski A. 1954, s. 152 [kat. 46]; Głosek M. 1973a, s. 143 [kat. 21]; Głosek M. 1984, ss. 159–160, [kat. 278] ⁶⁰ .
10	Passau (okolica), z rzeki Dunaj (Niemcy)	90	72,7	17,3	A ₁	7,7–3,3–5,6	1	26,5	2 poł. XI–pocz. XIII w. ⁶¹	Geibig A. 1991, ss. 41–42 [kat. 36, ryc. 27].
11	Palanga (Litwa)	59 zach.	–	–	A	–	1	–	koniec XI–XII w.	Kazakevičius V. 1996, s. 123 [kat. 7], s. 88 [ryc. 100].
12	Rogów Brzeski (Polska)	95	81,4	13,6	A	5,2–2,9–2,8	3	13,2	XII w.	Żabiński G., Stepiński J., Biborski M. 2014, ss. 42–44 [ryc. 16] ⁶² .
13	Poiana Pri-sacii, okolica Caransebeș (Rumunia)	105,2 (rek. 110)	87,4 (rek. 92)	18,8	B	6,2–4,8–3,8	1	22	XII w.	Pinter Z. K. 1999, s. 128 [tabl. 34–c]; Aleksic M. 2007, s. 161 [kat 182].
14	Szabolzi – region (Węgry)	61 zach.	47 zach.	14	B	8,3–4,3–	1	17,3	2 poł. XI–XII w.	Nagy G. 1898, s. 228, 230 [tabl. I–3]; Aleksic M. 2007, s. 157 [kat 131].

⁵⁹ Typ kombinacyjny rękojęści 16/I określony został schyłek XII – początek XIII w. natomiast typ główny jako 6 datowany w przedziale od 2 poł. XI w. do 1 poł. XII w. por. A. Geibig, 1991, s. 151, 153 [tabl. 39–40]. Obie części miecza nie mają wspólnego zakresu czasowego, zatem chronologię należy określić przyjmując datę najstarszą i najmłodszą.

⁶⁰ W pracach M. Głosek głównia miecza określana jest jako typ XI, por. M. Głosek 1973a, s. 143 [kat. 21]; teoż, 1984, s. 159–160, [kat. 278].

⁶¹ Typ kombinacyjny rękojęści 16/II określony został schyłek XII – początek XIII w. natomiast typ główny jako 6 datowany w przedziale od 2 poł. XI w. do 1 poł. XII w. por. A. Geibig, 1991, s. 151, 153 [tabl. 39–40]. Obie części miecza nie mają wspólnego zakresu czasowego, zatem chronologię należy określić przyjmując datę najstarszą i najmłodszą.

⁶² W literaturze głównia miecza określana jest jako X/Xa, por. G. Żabiński, J. Stepiński, M. Biborski, 2014, s. 42–43.

Nr	Miejscowość	DC	DG	DR	TGŁ	WGŁ	TJ	DJ	Chronologia	Literatura
15	Vojlovica – okolica Pančeva (Serbia)	24,5 zach.	12 zach.	12,5	B	6 – 3,5 –	1	19,5	2 poł. XI w. i 1 poł. XII w	Брмболић М. 1989, ss. 38–40; Јанковић М. и Ђ. 1990, ss. 84–85 [kat. 31–1]; Aleksić M. 2007, s. 165 [kat. 228, ryc. 6].
16	Wassertrüdingen – okolica (Niemcy)	94,5	81,3	13,2	B	4,8–2,2–2,8	1	22,4	schyłek XI – początek XIII w. ⁶³	Geibig A. 1991, ss. 55–56 [kat. 49, ryc. 34].
17	Worms (Niemcy)	106,4	90,4	16,4	B	6,3–5,2–5,2	–	24,5 (rek.)	XII–1 poł. XIII w. ⁶⁴	Geibig A. 1991, ss. 152–153 [kat. 122, ryc. 82].
18	Yverdon (Szwajcaria)	?	80	?	A	?	1	?	od około 1000 r.	Oakeshott E. 1991, s. 49 [kat. Xa.14].
19	z jeziora Neuenburg (Szwajcaria)	?	80	?	A	?	1	?	od około 1000 r.	Oakeshott E. 1991, s. 50 [kat. Xa.15].
20	z rzeki Dunaj, zbiory Military History Museum w Budapeszcie (Węgry)	110–120	–	–	A/B	–	1	–	XI–XII w.	Csillag F. 1971, s. 32 [kat. 22]; Aleksić M. 2007, s. 157 [kat. 145].
21	z rzeki Lubljanicy (Słowenia)	97	83	14	A/B	–	1	–	XI–XII w.	Tancik F. 1971, s. 58 [kat. 16]; Aleksić M. 2007, s. 178, [kat. 375] ⁶⁵ .
22	z rzeki Sawy koło Jasenovac (Bośnia/Chorwacja)	46,8 zach.	32,8 zach.	14	A?	6,6 – 3,5 –	1	10,2 (rek. 22,3)	około 1 poł. XII w.	Tomičić Ž. 2002; Aleksić M. 2007, s. 177 [kat. 344].

⁶³ Typ kombinacyjny rękojeści 16/I określony został schyłek XII – początek XIII w. natomiast typ główni jako 7 datowany w przedziale od schyłek XI w. do poł. XII w. por. A. Geibig, 1991, s. 151, 153 [tabl. 39–40]. Obie części miecza nie mają wspólnego zakresu czasowego, zatem chronologię należy określić przyjmując datę najstarszą i najmłodszą.

⁶⁴ Typ kombinacyjny rękojeści 18 określony został na XII – 1 połowę XIII w. natomiast możliwe typy główni 8–10 wskazują na możliwość powstania w XII w. por. A. Geibig, 1991, s. 151, 153 [tabl. 39–40]. Przy założeniu, że głowica nie powinna być starsza od miecza – czas powstania miecza należy określić na XII – 1 poł. XIII w.

⁶⁵ W pracy M. Aleksića, 2007, s. 180 [kat. 375], głownia miecza określona została jako typ X/Xa ?

Nr	Miejscowość	DC	DG	DR	TGŁ	WGŁ	TJ	DJ	Chronologia	Literatura
23	z rzeki Wag koło Skycov'a, okolica Nitry (Słowacja)	108,9	95,5	13	A	8,2 (5,3) – 2,7 –	1a/ G ⁶⁶	17,5	około XII w.	Ruttkay A. 1975, s. 151 [ryc. 7:3, 12:1], s. 177 [kat. 144]; Ruttkay A. 1976, s. 252–255; Głosek M. 1984, s. 139 [kat. 28]; Aleksić M. 2007, s. 144 [kat. 16, ryc. 1–1].
24	z rzeki m. n. (Bośnia i Hercegowina) I	104,5	90	14,5	B	–	1	16,4	koniec XI–XII w.	Kovač M. 2003, s. 17 [kat. 10]; Aleksić M. 2007, s. 178 [kat. 350].
25	z rzeki m. n. (Bośnia i Hercegowina) II	104,5	90	14,5	B/E	–	1	19,5	około XII w.	Kovač M. 2003, s. 17 [kat. 11]; Aleksić M. 2007, s. 178 [kat. 351].
26	m. n. zbiory Landesmuseum Stuttgart (Niemcy)	99,4	86	13,6	B	7,5– 3,2 –3,3	1	14,7	2 poł. XI – pocz. XIII w. ⁶⁷	Geibig A. 1991, s. 102–103 [kat. 94, ryc. 64]
27	m. n. zbiory w Zavičajnom Muzeju w Travniku (Bośnia i Hercegovina)	89	76,9	17	B	6,3– 3,7– 2,9	1	17	1050–1150 r.	Sijarić M. 2004, s. 32–35 [tabl. III, ryc. 3,3a,3b], s. 98 [poz. 3].
28	m. n., zbiory National Museum w Ljubljanie (Słowenia)	98	84	14	A/B	–	1?	–	XI–XII w.	Tancik F. 1971, s. 63, [kat. 60]; Aleksić M. 2007, s. 180 [kat. 376].
29	m. n., zbiory Fitzwilliam Museum w Cambridge (Wielka Brytania)	–	83,8	–	B	–	1	–	około 1100 r.	Oakeshott E. 1991, s. 46 [kat. Xa.11]

⁶⁶ 1a/G – Typologia jela wg klasyfikacji E. Oakeshotta 1964, s. 113, z uzupełnieniem M. Głoska, 1984, s. 39.

⁶⁷ Typ kombinacyjny rękojeści 16/I określony został na schyłek XII – początek XIII w. natomiast typ główny jako 6 datowaną w przedziale od 2 poł. XI w. do 1 poł. XII w. por. A. Geibig, 1991, s. 151, 153 [tabl. 39–40]. Obie części miecza nie mają wspólnego zakresu czasowego, zatem chronologię należy określić przyjmując datę najstarszą i najmłodszą.

Nr	Miejscowość	DC	DG	DR	TGŁ	WGŁ	TJ	DJ	Chronologia	Literatura
30	m. n., zbiory Glasgow Museum & Art Gallery (Wielka Brytania)	-	85	-	A	-	1	-	1050-1125 r.	Oakeshott E. 1991, s. 42 [kat. Xa.7].
31	m. n., zbiory Harolda Petersona (Wielka Brytania)	-	87,7	-	B	-	1	-	1050-1125 r.	Oakeshott E. 1991, s. 41 [kat. Xa.6].
32	m. n., zbiory Military Museum in Belgrade (Serbia)	92 zach.	78,2 zach.	14,8	B	6,3-4,3-3,3	1	19	XII w.	Петровић Ђ. 1977, s. 130; Петровић Ђ. 1996, s. 144 [1-6]; Милосављевић Б. 1993, s. 5, 23 [kat. 1]; Aleksić M. 2007, s. 165 [kat. 229, ryc. 13-1].
33	m. n., zbiory Muzeum Zamkowego w Malborku (Polska)	87,5	73,2	14,3	A	7-4-2,4	3	11,7	koniec XI-XII w.	Chodyński R.A. 2011, ss. 101-112.
34	Hungarian National Museum w Budapeszcie (Węgry)	-	-	-	B	-	1	-	XII w.	Kalmár J. 1971, s. 60 [100/d]; Aleksić M. 2007, s. 157 [kat 135].
35	m. n., zbiory Museum National History Transylvania w Cluj-Napoca (Rumunia)	-	-	-	B	-	1	-	1 poł. XII w.	Pinter Z. K. 1999, s. 128; Aleksić M., 2007, s. 161 [kat. 183].
36	m. n. z terenu Węgier	-	-	-	A	-	1	-	koniec XI - 1 poł. XII w.	Csillag F. 1971, s. 32, 33 [kat. 26]; Aleksić M. 2007, s. 158 [kat 147].

Wymiary podane są w cm.

skrót: m. n. - miejscowość nieznana; zach. - wymiar zachowanego fragmentu; rek. - wymiar rekonstruowany; w. - wariant; DC - długość całkowita; DG - długość główki; DJ - długość jelca; DR - długość rękojści; TGŁ - typ główki wg Ewarta Oakeshotta; TJ - typ jelca wg Ewarta Oakeshotta; TKR - typ kombinacyjny rękojści wg Alfreda Geibiga; WGŁ - wymiary główki (szerokość - wysokość - grubość)

Tabela II: Miecze z głowniami typu X, o długości około 90 cm, z terenu pogranicza polsko-pruskiego (opr. J. Ościłowski)

Nr	Miejscowość	DC	DG	DR	TGŁ	WGŁ	TJ	DJ	Chronologia	Literatura
1	Dąbek	90	71,8	14,5	A	6 – 3,2 – 2	1	14,4	XI–XII w.	Ościłowski J. 2017, ss. 131–134.
2	Żuromin (okolica)	90,2	75,2	15	B	7,4 – 4 – 2,7	1a/O ⁶⁸	14	XI–XII w.	Ościłowski J. 2017, ss. 134–135.
3	Grzebsk	90,6	77,4	13,2	A	7,2 – 2,9 – 2	1a/G ⁶⁹	18,4	XI–XII w.	Rauhut L. 1971, ss. 536–537, [ryc. 23, tabl. VIII]; Głosek M. 1973, ss. 59–60, 139 [kat. 10, tabl. 111–2]; Głosek M. 1984, s. 157 [kat. 249].
4	Pokrzywnica Wielka (grób nr 6)	92,3	80	12,3	A	6,1 – 2,6 –	3	13	XI–XII w.	Rauhut L., Długopolska L. 1971, s. 301 [tabl. Id].
6	Wężina	83,5	71,7	11,8	A	5,7 – 2,6 – 2,2	1	12	XI–XII w.	Marek L. 2014, ss. 48–50, 154 [kat. 124], 189 [ryc. 19a].

skrótly:**Wymiary w cm:**

DC – długość całkowita; DG – długość głowni; DJ – długość jelca; DR – długość rękojeści; TGŁ – typ głowicy wg Ewarta Oakeshotta; TJ – typ jelca wg Ewarta Oakeshotta; TKR – typ kombinacyjny rękojeści wg Alfreda Geibiga; WGŁ – wymiary głowicy (szerokość – wysokość – grubość)

⁶⁸ 1a/O – Typologia jelca wg klasyfikacji E. Oakeshotta, 1964, s. 113.

⁶⁹ 1a/G – Typologia jelca wg klasyfikacji E. Oakeshotta 1964, s. 113, z uzupełnieniem M. Głoska, 1984, s.

1. Miecz z okolic Sztumu (zbiory Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, fot. J. Ościłowski).

2. Znak krzyża laskowanego na głowni miecza z okolic Sztumu (fot. J. Ościłowski).

KIEGO

3. Litera S w kole na głowni miecza z okolic Sztumu (fot. J. Ościłowski).

4. Rękojeść miecza z okolic Sztumu (fot. J. Ościłowski).

INSTYTUT
IM. WOJ

ŁĘCZNY
A KĘTRZYŃSKIEGO

5. Miecz z Muzeum Zamkowego w Malborku (archiwum fot. Muzeum Zamkowe w Malborku)

6. Jelec miecza z Muzeum w Malborku (archiwum fot. Muzeum Zamkowe w Malborku)

7 a-b. Głowica miecza z Muzeum w Malborku (archiwum fot. Muzeum Zamkowe w Malborku)

INSTYTUT PÓLNOĆNY
IM. WOJCIECHA KĘTRZYŃSKIEGO

8. Znak krzyża laskowanego na głowni miecza z Muzeum w Malborku (archiwum fot. Muzeum Zamkowe w Malborku)

Jarosław Ościłowski, Frühmittelalterliches Schwert aus der Umgebung von Sztum

Zusammenfassung

In der Sammlung des polnischen Armeemuseums in Warschau befindet sich ein Schwert vom Typ Xa gemäß der Klassifikation von Ewart Oakeshott, das aus der Nähe von Sztum stammt. Das Schwert aus der Gegend von Sztum hat auf beiden Ebenen das Ornament: in Form des Buchstaben S in einem Kreis auf einer Ebene des Kreuzkreuzes, auf der anderen Ebene. Formale Merkmale des Schwertes weisen auf seine Hinrichtung zwischen der Mitte des 11. und 12. Jahrhunderts hin, während die Verzierungen des Schwertes, Analogien sowie der Funkbereich auch die Datierung des Schwertes für die erste Hälfte des 13. Jahrhunderts berücksichtigen müssen.

Übersetzt von Piotr Ambroziak

Jarosław Ościłowski, A medieval sword from the vicinity of Sztum

Summary

In the collection of the Polish Army Museum in Warsaw, there is an Xa-type sword following Ewart Oakeshott's classification deriving from the vicinity of Sztum. This sword is decorated on both sides with an ornament: in the form of the letter S within a circle on one side, and an equal-armed cross (cross potent) on the other. Formal features of the sword indicate its production between the mid-11th and 12th centuries, while analogies for its decorations, as well as the region where it was found, also point to the sword being dated to the first half of the 13th century.

Translated by Aleksander Pluskowski

Dr Jarosław Ościłowski
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
w Warszawie
osciłowski@iaepan.edu.pl

Bibliografia:

- Aleksić Marko
2007 *Mediaeval Swords from Southeastern Europe. Material from 12th to 15th century*, Beograd.
- Bohm Paul
1924 *König Ottokars Schwert*, Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. Neue Folge, Bd. 8, ss. 41–46.
- Bruhn-Hoffmeyer Ada
1954 *Middelalderens tveaeggede svaerd*, T. I, København.
- Carpegna Nolfo di
1969 *Antiche armi dal sec. IX al sec. XVIII già collezione Odescalchi*, Roma.
- Chmiel Adam
1899 *Dawne wyroby nożowników krakowskich i znaki na nich*, Rocznik Krakowski, t. 2, ss. 89–108.
- Chodyński Romuald Antoni
2011 *Wczesnośredniowieczny miecz ze znakiem krzyża laskowanego z kolekcji Muzeum Zamkowego w Malborku*, w: *Non sensistis gladius. Studia ofiarowane Marianowi Głowski w 70. rocznicę urodzin*, red. O. Ławrynowicz, J. Maik, P. A. Nowakowski, Łódź, ss. 101–112.

Csillag Ferenc

1971 *Kardok történelmünkben*, Budapest.

Demo Željko

1984 *Srednjovjekovni mačevi u muzeju grada Koprivnice*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, nr 3, vol. 16–17 (1983–1984), Zagreb, ss. 211–240.

Geibig Alfred

1991 *Beiträge zur morphologischen Entwicklung des Schwertes im Mittelalter*, Offa Bücher, Bd. 71, Neumünster.

Głosek Marian

1973a *Znaki i napisy na mieczach średniowiecznych w Polsce*, Wrocław.

1973b *Próba analizy znaków na mieczach średniowiecznych ze zbiorów polskich pod kątem ich rodzimego pochodzenia*, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej, nr. 21 (2), ss. 325–332.

1984 *Miecze środkowoeuropejskie z X–XV w.*, Warszawa.

Kalmár János

1971 *Régi magyar fegyverek*, Budapest.

Kazakevičius Vytautas

1996 *IX–XIII a. baltų kalavijai*, Vilnius.

Kolomanov put

2002 *Hrvatski povijesni muzej, katalog izložbe*, Zagreb.

Kovač Mario

2003 *Ubojite oštrice: hladno oružje na području Hrvatske od IX. do kraja XVIII. stoljeća: (iz privatne zbirke)*, Gornja Stubica.

Kucypera Paweł, Kurasiński Tomasz, Pudło Piotr

2009 *Miecze z cmentarzyska w Cedyni, pow. gryfiński (stan. 2) w świetle najnowszych badań interdyscyplinarnych*, w: *Arma et medium aevum. Studia nad uzbrojeniem średniowiecznym*, red. P. Kucypera, P. Pudło, G. Żabiński, Toruń, ss. 141–168.

Liwoch Radosław

2008 *Zachodnioukraińskie miecze i trzewiki pochew mieczowych od X do połowy XIII w.*, Acta Militaria Mediaevalia, t. IV, ss. 39–59.

Marek Lech

2014 *Europejski styl. Militaria z Elbląga i okolic*, Wrocław.

Michalak Arkadiusz

2011 *“From Every Side Armed with a Cross Sign”. A Crusader’s Sword from the Collection of the Hungarian National Museum in Budapest*, w: *Militaria Mediaevalia in Central and South Eastern Europe*. Sibiu, Conference papers, Studia Universitatis Cibiniensis, Series Historica, vol. 8. Supplementum 1, ss. 53–71.

Müller Heinrich, Kölling Hartmut

1981 *Europäische Hieb- und Stichwaffen aus der Sammlung des Museums für Deutsche Geschichte*, Berlin.

Nadolski Andrzej

1954 *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII w.*, Łódź.

Nagy Géza

1898 *Magyar kardok*, Archaeologiai Értesítő, 18, Budapest.

Oakeshott Ewart

1964 *The Sword in the Age of Chivalry*, Woodbridge.

1991 *The Records of the Medieval Sword*, 2nd ed. Woodbridge.

Ościłowski Jarosław

2017 *Two early medieval swords from the Masovian-Prussian borderland*, Fasciculi Archaeologiae Historicae, t. XXX, ss. 131–141.

Pierzak Jacek

2005 *Średniowieczne hełmy garnczkowe na ziemiach polskich na tle zachodnioeuropejskim*, Bytom.

Pinoteau Hervé

1983 *La date de la cassette de Saint Louis: Été 1236?*, Cahiers d'héraldique, nr 4, ss. 97–130.

Pinter Zeno Karl

1999 *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat*, Reșița.

Rauhut Lechosław

1971 *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska z grobami w obudowie kamiennej na Mazowszu i Podlasiu*, Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne, t. 1, ss. 435–656.

Rauhut Lechosław, Długopolska Ludgarda

1971 *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w obudowie kamiennej w Pokrzywnicy Wielkiej, pow. Nidzica*, Wiadomości Archeologiczne, nr 36/3, Warszawa ss. 292–353.

Ruttkay Alexander

1975 *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei*, Slovenska Archeologia, Bd. 23 (1), ss. 119–216.

1976 *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei*. Slovenska Archeologia 24 (2), ss. 245–387.

Sijarić Mirsad

2004 *Mačevi 10. – 15. Stoljeća iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo.

Stępnik Tomasz, Kucypera Paweł, Pudło Piotr, Rybka Krzysztof

2014 *Early-medieval sword from Koninko, Kórnik community, wielkopolskie voivodship*, Acta Militaria Mediaevalia, t. X, ss. 143–159.

Tancik Ferdinand

1971 *Orožje in bojna oprema od naselitve Slovencev do konca 17. stoletja*. Katalog izložbe Narodni muzej Ljubljana, Ljubljana.

Tomičić Željko

2002 *Romanički mač iz rijeke Save kraj Jasenovca*, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, t. 19, Zagreb, ss. 149–163.

Wagner Thomas Gregor, Worley John, Holst Blennow Anna, Beckholmen, Gunilla

2009 *+INNOMINEDOMINI+. Medieval Christian invocation inscriptions on sword blades*, Waffen- und Kostümkunde, Bd. 51(1), ss. 11–52.

Woodcock Thomas, Robinson John Martin

1988 *The Oxford Guide to Heraldry*, Oxford.

Worley John, Wagner Thomas

2013 *How to make swords talk: an interdisciplinary approach to understanding medieval swords and their inscriptions*, Waffen- und Kostümkunde, Bd. 55(2), ss. 113–132.

Żabiński Grzegorz

2017 *A Late Medieval Sword from the River Wisła near Gniew (Mewe) in Pomerelia*, Fasciculi Archaeologiae Historicae, t. XXX, ss. 163–179.

Żabiński Grzegorz, Stępiński Janusz

2014 *A sword from Gdańsk – a technological revolution or pageant replica ?*, Fasciculi Archaeologiae Historicae, t. XXVII, ss. 99–110.

Żabiński Grzegorz, Stępiński Janusz, Biborski Marcin

2014 *Technology of sword blades from the La Tène Period to the Early Modern Age. The case of what is now Poland*. Oxford.

Апостолов Шанко

1988 *Европейски средновековни мечове в България*, Известия на Националния Военно-исторически музеи, 8, София, ss. 99–104.

Брмболић Марин

1989 *Средње веков – ни мач из Народног музеја у Панчеву*, Гласник Народног музеја у Панчеву, 2, Панчево, ss. 38–40.

Јанковић Милица, Јанковић Ђорђе

1990 *Словени у југословенском подунављу*, Београд.

Милосављевић Бранка

1993 *Мачеви XIV – XX века у збиркама Војног музеја, каталог изложбе*, Београд.

Петровић Ђурђица.

1977 *Оружје*, Историја примењене уметности код Срба, I, Београд, ss. 123–153.

1996 *Оружје Србије и Европа XII – XIV век*, Европа и Срби, Београд, ss. 143–162.